

УДК 378.637.016

У ЦІЖУЙ

аспірант факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
e-mail: gala_padalka@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЕМПАТІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті актуалізується проблема формування художньої емпатії майбутніх учителів музичного мистецтва. Складовими професіограми вчителя музики визначається здатність до глибокого емоційного осягнення змісту музичних творів, відчуття емоційної реакції дітей на музику. Висвітлюються основні педагогічні умови формування художньої емпатії майбутніх учителів музики, такі як: залучення студентів до ціннісного діалогу, активізація творчої уяви, розширення у майбутніх учителів музики досвіду пізнання мистецтва, забезпечення педагогічної спрямованості навчання та активізація здатності до рефлексивного осягнення музичних образів.

Ключові слова: художня емпатія, учитель музичного мистецтва, педагогічні умови.

Формування художньої емпатії студентів на мистецьких факультетах педагогічних навчальних закладів – один із вагомих чинників їх підготовки до професійної діяльності. У практичній роботі вчителю музики необхідно спиратись на свою здатність до глибокого емоційного осягнення змісту музичних творів, а також відчувати емоційну реакцію дітей на музику. Отже, формування художньої емпатії – необхідна складова фахового, зокрема фортепіанного, навчання студентів. Дослідження педагогічних умов оптимальної організації цього процесу – одна із нерозв'язаних проблем у теорії і практиці музичного навчання.

Проблема підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва знайшла широке висвітлення у сучасній науково-методичній літературі. Докладно розглянуто інноваційні аспекти організації навчально-виховного процесу у вищій школі (Г. Падалка), обґрунтовано акмеологічні, гедоністичні можливості його спрямування (Л. Василенко, А. Козир), окреслено шляхи активізації студентів до самовизначення у професійній діяльності (К. Завалко), досліджено психологічні основи музичної діяльності (Ю. Цагареллі) та методи формування художньо-комунікативної культури студентів (А. Зайцева). Висновки, отримані науковцями в галузі музично-педагогічної освіти, уможливають розв'язання проблеми визначення педагогічних умов емпатійного забезпечення музичного сприймання майбутніх учителів, яка досі не знайшла ґрунтового дослідження.

Мета статті полягає у визначенні і обґрунтуванні провідних педагогічних умов формування у студентів художньої емпатії у процесі фортепіанного навчання.

Розуміючи під педагогічними умовами цілеспрямовано створені чи використовувані обставини навчання, що забезпечують можливість досягнення його результативності” [8, 160], зосередимо увагу на найпродуктивніших з них, тих, які сприяють розширенню художньо-пізнавального досвіду студентів, активізують їхнє оцінне мислення і творчу уяву, орієнтують на необхідність педагогічного спрямування навчального процесу у вищій педагогічній школі.

Необхідною умовою формування художньої емпатії виступає залучення студентів до *оціннено-центрованого діалогу*, яку спрямовано на активізацію індивідуального оцінно-художнього переживання музичних образів, здатності майбутніх педагогів до визначення художньої цінності творів мистецтва шляхом уявного спілкування з автором, а також зіставлення власних вражень із художньою реакцією інших.

При визначенні означеної умови ми виходимо із визнання положення про те, що істинну цінність будь-якого явища можна збагнути лише у зіставленні, порівнянні її з іншими. Сприймання мистецьких образів у процесі діалогу активізує здатність студентів до комунікації, до взаємодії, до обміну оцінними судженнями і думками. Насамперед, це – творчий діалог із композитором, адже взаємовплив, взаєморозуміння слухача (виконавця) і автора твору неможливий поза налаштованістю першого на розуміння авторських художніх намірів, відчуття його переживань, його естетичного потенціалу. Освоєння музичного твору означає прагнення встановити зворотній зв'язок із композитором, критично оцінити і зміст його музичних висловлювань, і спосіб, форму їх

вираження. Настанова на спілкування (нехай уявне) із композитором, на інтерсуб'єкту взаємодію із ним, забезпечує піднесення емпатійного переживання музики на нові рубежі.

Створений композитором образ спрямовано на подолання часових, просторових відстаней між ним і слухачем. Отже, спонукання студентів до співчуття музичним образам має відбуватись у процесі співдії з композитором, у процесі пошуку витоків авторського почуття. Сприймаючи музику як багатовимірний діалог із композитором, виступаючи начебто співрозмовником, або навіть і співтворцем автора, студенти естетично і духовно збагачуються, естетична насолода опосередковує відчуття емоційного співпереживання. Багатоаспектність емоційного заряду музичного твору активізує можливість студента до повноти емоційно-художнього співчуття. Якщо слухач (виконавець) за сприйняттям музики, її виражальних засобів відчуває, розуміє творчу особистість автора, тоді його емпатійне ставлення до твору сягає вищих вершин, прагне злитись із авторськими почуттями.

Однією із визначальних умов спонукання до співпереживання художнім образам музичного твору має стати також *активізація творчої уяви* студентів. Йдеться про уявне перенесення себе студентом в атмосферу твору. Активізація творчої уяви як педагогічна умова передбачає створення таких обставин фортепіанного навчання, які б давали можливість досягти ефекту особистої уявної участі виконавця у створенні образу. Поставити себе на місце композитора, перейняти тимчасово почуттями і образами, що володіли автором у момент творчості, спробувати відчувати музичне творіння як своє – важливий момент емпатійного досягнення мистецтва. Уявна співучасть у творчості разом із автором дозволяє глибоко пережити музику, прийняти почуття автора, як власні, і відтворити їх у виконанні. Спонукаючи студента до естетичного ставлення шляхом особистісного входження в образ через уяву – важлива умова досягнення ефекту художньої емпатії. Не пасивне споглядання, а активне переживання і відтворення авторських задумів на основі уяви – необхідний крок глибокого проникнення у зміст художніх образів. Активізація уяви суб'єктивізує художній текст, переносить виражені у музиці почуття і емоційні ситуації в план особистісних роздумів, переживань, асоціацій.

Уява відіграє суттєву роль у процесі художньої творчості. Про значення художньої уяви знаходимо глибокі теоретичні узагальнення в роботах науковців. Л. Виготський підкреслює, що «Всяке почуття, всяка емоція прагне втілитись в уяві у певні образи, що відповідають цьому почуттю» [3,

45]. Згідно концепції М. Бахтіна [1] суб'єкт сприйняття звеличується до статусу творця художнього об'єкта. Вчений розмірковує таким чином. Якщо автор твору виражає власні переживання, то той, хто сприймає твір, виступає також творцем власних переживань завдяки художній уяві. Уяву визначають як певну форму мислення, як необхідний компонент творчого процесу [4, 29]. Саме в уяві відбувається трансформація вражень, виникають варіантні об'єднання, при цьому вони не просто узагальнюються чи комбінуються, а приймають інший вигляд.

Слухач домислює образ, створений композитором, певною мірою доповнює його на основі власної уяви, яка, в свою чергу, виростає на ґрунті суб'єктивного досвіду. Досвід, зокрема чуттєвий, і уява взаємодіють між собою, спричиняють виникнення одне одного. Наведемо описання психологічного стану одного з опитуваних у наших дослідженнях. Піддослідний передає враження від музичного твору таким чином: «Музичні образи мов би переносять мене у той душевний стан, в якому перебував композитор, створюючи музику. Я поринаю за ним в хвилі смутку, радості і знову печалі, забуваю про себе, про свої проблеми. Я живу наче б то не своїм життям, а життям композитора, бачу і відчуваю цілий світ так, як він». У наведеному висловлюванні йдеться про емпатичне вживання реципієнта в особистість автора, про роль уяви у досягненні співпереживання художньому образу.

Серед необхідних педагогічних умов формування художньої емпатії студентів у процесі фортепіанного навчання звернімо увагу на таку, як *розширення у майбутніх учителів музики досвіду пізнання мистецтва*.

Найдієвішими параметрами відбору навчального репертуару виступають такі, як висока художність творів, широта і жанрово-стильова упорядкованість музичного навчального матеріалу, відповідність репертуару художній індивідуальності студента.

Вимога відбору високохудожніх творів мотивується завданнями формування художньої емпатії студентів на мистецьких цінностях, що відповідають найвищим критеріям естетичної досконалості. Тільки кращі зразки фортепіанного мистецтва, художні шедеври творчості видатних композиторів минулого і сучасного містять потенціал розвитку емпатійного ставлення студентів до музики. Критерій художності зорієнтовано на необхідність відтворення в музиці духовності, величних понять справедливості і правди. Особливого значення в музиці набуває емоційна ємність, багатство асоціативного ряду. Емоційна виразність – важливий критерій відбору навчального матеріалу, якщо

йдеться про формування емпатії учня до мистецтва. Співпереживання і співтворчість можуть бути викликані твором, який сповнено живого виявлення людських емоцій. Важливий критерій художності – єдність змісту і форми музичного твору. Неможливо глибоко переживати, співчувати намірам композитора, якщо музика втілена в недосконалії, примітивній формі, якщо естетична сила засобів виразності не корелює зі змістом твору, нарешті, якщо образність відтворення авторських почуттів відзначається примітивністю.

Вимога щодо включення до навчального репертуару високохудожніх творів має йти пліч-о-пліч із систематизацією матеріалу за стильовими і жанровими ознаками. Життя індивідуального стилю, його розвиток і становлення напряму пов'язані з художнім мисленням автора як особливим способом пізнання й відображення дійсності. В центрі індивідуального стилю завжди стоїть особистість творця. Вивчаючи стиль, осягаючи його закономірності, можна відчувати «художнє обличчя» композитора. Отже, досягти ефекту у спонуканні студента до співпереживання художньому образу можна через активізацію його здатності до сприйняття стилю.

При виборі навчального матеріалу поряд із вимогами високої художності репертуару та стильової його систематизації треба зважати також на індивідуальні художні інтереси та схильності майбутніх учителів музики. Емпатійне осягнення музики може відбутись там, де образи мистецтва. Їхня емоційна забарвленість та тематичне спрямування близькі студенту.

У формуванні художньої емпатії студентів важливого значення набуває також *педагогічна спрямованість* фортепіанного навчання, під якою розуміємо надання спеціального акценту підготовці студентів до практичної музично-виховної роботи в школі при збереженні загальних, базових основ оволодіння фаховою виконавською компетентністю. Забезпечення педагогічної спрямованості фортепіанного навчання в контексті формування художньої емпатії студентів мотивується потребою розвитку у майбутніх педагогів здатності до співпереживання художнім враженням дітей, здатності відчувати характер їхньої реакції музику. Вчитель музичного мистецтва має бути спроможним увійти в емоційний резонанс із художніми почуттями школярів. Успішність його роботи визначається налаштованістю на розуміння естетичних можливостей дітей, їх інтересів і смакових переваг.

Художня емпатія вчителя виявляється як у співпереживанні образному змісту мистецького твору, так і у співпереживанні художньо-емоційному відгуку дітей на музику. Отже, педаго-

гічна спрямованість передбачає такий характер фортепіанного навчання, при якому активізується здатність студентів не тільки до глибокого проникнення у музичний твір, а й спроможність відчувати музичний твір так, як його переживають учні.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що суттєвою педагогічною умовою формування художньої емпатії студентів є *активізація рефлексивного сприйняття музики*. Заглиблення у внутрішні витoki художнього враження, рефлексивне пізнання власної оцінної реакції дозволяє провести аналогії між своїм враженням від музики і тим, що хотів виразити композитор, між власним відчуттям змісту художніх образів і оцінювальними підходами автора твору. Занурення у джерела власного оцінного ставлення до музики активізує внутрішні процедури зіставлення, порівняння його із художнім світобаченням автора твору. Актуалізація рефлексивного сприйняття спричиняє, дає поштовх емпатійному заглибленню студентів у образну тканину музики. Психологічний феномен художньої рефлексії, ототожнення особистості із художнім образом, створеним композитором, відкриває шлях до формування власної ідентичності, відкритості до особистісного сприйняття того, що хотів виразити композитор.

Застосування рефлексивних підходів до актуалізації художньої емпатії виступає регулятором як афективної, так і когнітивної сфер оцінної реакції. Спочатку рефлексивно-емпатійне переживання відрізняється переважно емоційним характером, далі відбувається аналітичне опосередкування емпатійного сприйняття музики. І, нарешті, активізація двох сторін оцінної реакції – емоційної і раціональної – уможливорює поєднання, злиття в цілісний акт і рефлексивне осягнення музичних образів, і емпатійне ставлення до них у свідомості студента.

Отже, формування художньої емпатії майбутніх учителів музики передбачає дотримання певних педагогічних умов, серед яких першочергового значення набувають систематичне залучення студентів до оцінноцентрованого діалогу, активізація творчої уяви у процесі сприйняття музики, забезпечення педагогічної спрямованості навчання, спонукання майбутніх учителів до рефлексивного усвідомлення музики.

Визначення необхідних умов – важливий аспект дослідження педагогічних шляхів формування художньої емпатії студентів. Наступний крок у дослідницьких пошуках передбачає розробку методів, прийомів, виявлення оптимальних форм і етапів навчально-виховного процесу з розвитку у майбутніх педагогів здатності до співпереживання змісту музичних творів.

Список використаних джерел

1. Бахтін М. Проблемы творчества Достоевского. Статьи о Толстом. Записи курса лекций по истории русской литературы. – М.: Русские словари, 2000 – 799 с.
2. Василенко Л.М. Гедоністичні засади вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва: теорія та методика: монографія / Л.М.Василенко. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 336 с.
3. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С.Выготский. – СПб.: Азбука, 2000.–416с.
4. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии /Т.П.Гаврилова // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С.147 – 158.
5. Завалко К.В. Самовдосконалення вчителя музики: теорія та технологія / К.В. Завалко. Монографія. – Черкаси : ЧНУ, 2007. – 274 с.
6. Зайцева А.В. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва: теорія, методологія, методичні аспекти [монографія] / А.В.Зайцева. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. – 255 с.
7. Козир А.В. Вступ до акмеології мистецької освіти: навч.-метод. Посіб./ А.В.Козир, В.І.Федоришин. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 263 с.
8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. – К. : Освіта Україна, 2008. – 274 с.
9. Цагарелли Ю.А. Психология музыкальной деятельности /Ю.А.Цагарелли : Учебное пособие. – СПб. : Композитор, 2008. – 368 с.

References

1. Bakhtin M. (2000). Problemy tvorchestva Dostoyevskogo. Stat'i o Tolstom. Zapisi kursa leksiy po istorii russkoy literatury [Bakhtin M. Problems of Dostoevsky's creativity. Articles about Tolstoy. Records of a course of lectures on the history of Russian literature]. – Moscow: Russian dictionaries, 799 p.[in Russian].
2. Vasylenko L.M. (2012). Hedonistychni zasady vokal'noyi pidhotovky maybutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva: teoriya ta metodyka: monohrafiya [Vasilenko L.M. Hedonic principles of vocal training of future teachers of musical art: theory and methodology: monograph]. – K.: NP Drahomanov NPU, 336 p.[in Ukrainian].
3. Vygotskiy L.S. (2000). Psikhologiya iskusstva [Vygotsky L.S. Psychology of Art].- SPb. -: ABC, 416 p. [in Russian].
4. Gavrilova T.P.(1975). Ponyatiye empatii v zarubezhnoy psikhologii [Gavrilova, TP The concept of empathy in foreign psychology]. // Questions of psychology. – 1975. – № 2. – P.147 – 158. [in Russian].
5. Zavalko K.V. (2007). Samovdoskonalennya vchytelya muzyky: teoriya ta tekhnolohiya [Zavalko K.V. Self-Improvement Teacher of Music: Theory and Technology]. – Cherkasy: ChNU, 274 p. [in Ukrainian].
6. Zaytseva A.V.(2017). Khudozhn'o-komunikativna kul'tura maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva: teoriya, metodolohiya, metodychni aspekty [Zaitseva A.V. Artistic and communicative culture of the future teacher of musical art: theory, methodology, methodical aspects [monograph]. – Kyiv: NPU, 255 p. [in Ukrainian].
7. Kozyr A.V. (2012).Vstup do akmeolohiyi mystets'koyi osvity: navch.-metod. posib. [Kozyr A.V. Introduction to the acmeology of artistic education]. – K.: NPU, 263 p. [in Ukrainian].
8. Padalka H.M. (2008).Pedagogika mystetstva (Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin) [Padalka G.M. Pedagogy of Art (Theory and methodology of teaching artistic disciplines)]. – K.: Education Ukraine, 274 p. [in Ukrainian].
9. Tsagarelli Yu. A. (2008) Psikhologiya muzykal'noy deyatelnosti [Tsagarelli Yu.A. Psychology of musical activity]. – St. Petersburg. : Composer, 368 p. [in Russian].

У Цижуй. Педагогические условия формирования художественной эмпатии будущих учителей музыкального искусства

В статье актуализируется проблема формирования художественной эмпатии будущих учителей музыкального искусства. Составляющими профессиональной деятельности учителя музыки определяется способность к глубокому эмоциональному постижению содержания музыкальных произведений, ощущение эмоциональной реакции детей на музыку. Освещаются основные педагогические условия формирования художественной эмпатии будущих учителей музыки, такие как: привлечение студентов к ценностного диалога, активизация творческого воображения, расширение у будущих учителей музыки опыта познания искусства, обеспечение педагогической направленности обучения и активизация способности к рефлексивного постижения музыкальных образов.

Ключевые слова: художественная эмпатия, учитель музыкального искусства, педагогические условия.

Wu Qirui. Pedagogical conditions for the formation of the artistic empathy of future music teachers

The article is devoted a problem of formation of the artistic empathy of future teachers of musical art. The ability for deep emotional understanding of the sense of music, feelings of emotional reactions of children to music is determined by the basis of the professional activities of a music teacher. Piano training of future teacher of music is the basis of his professional training. The study of the piano works involves the development of emotional sphere of personality. The training of students in piano class are considered in the context of the formation of art of empathy. Identify important methodological aspect of formation of the artistic empathy of the students in the process of learning piano – pedagogical conditions. Pedagogical conditions of formation of the artistic empathy of the future music teachers are regarded in the system of innovative approaches to piano teaching. The article deals with the main pedagogical conditions for the formation of the artistic empathy of future music teachers, such as involving students in value dialogue, activating creative imagination, expanding the future music teachers' experience in cognition of art, providing a pedagogical orientation of teaching and activating the ability to reflexive comprehension of musical images.

Key words: art empathy, teacher of musical art, pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2018